

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Mihai-Ștefan DINU

**ROLUL RELIGIEI
ÎN CONSTRUCȚIA VIITOAREI EUROPE**

© Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate Universității Naționale de Apărare „Carol I”

- Lucrarea a fost discutată în ședința Consiliului Științific al CSSAS
- Responsabilitatea privind conținutul revine în totalitate autorului

Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”
București, 2009

978-973-663-733-9

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5
CAPITOLUL 1. LIBERTATEA RELIGIEI ÎNTRE INDIVID ȘI COMUNITATE SAU TIPURI DE RELAȚII RELIGIE-STAT ÎN EUROPA.....	9
1.1. Perspectiva istorică a relației religie-stat.....	9
1.2. Norme privind religia în documente ale Uniunii Europene.....	11
1.3. Modele ale relației religie-stat în țări ale Uniunii Europene.....	15
CAPITOLUL 2. PROBLEMA ISLAMULUI ÎN EUROPA.....	19
2.1. Considerații generale.....	19
2.2. Comunități musulmane din Balcani.....	24
2.3. Comunități musulmane din Europa Occidentală.....	26
CONCLUZII.....	47

SUMMARY

Introduction. Freedom of religion between the individual and community and patterns of state-religion relationships in Europe. *Historical perspective of state-religion relationships. Religion in the European Union official papers. Patterns of state-religion relationships in European Union countries. The issue of Islam in Europe. General considerations. Muslim communities in the Balkans. Muslim communities in the Western Europe.*

For the community of European states, the enlargement proces, besides the fullfilment of the performance criteria in the economical and political fields, means also the reconsideration of cultural factors, especially the religious one. The main reason for this approach lays in the latest reconfiguration of the religious map of Europe, reconfiguration which is taking place due to the immigrationist phenomena. This is a major transformation, especially if it's viewed from the perspective of the future accession of Turkey, a country with preponderent muslim population, to the European Union. Which is the EU attitude towards the religious phenomena as a whole? Does Islam constitute an integrating factor of an evolutionary cultural environment, or a threat to the european society? These are some of the interogations from which our analysis starts in this study.

INTRODUCERE

Europa este supusă astăzi unui amplu și complex proces de construcție, proces ghidat și sprijinit de Uniunea Europeană. Inițiată pe baze economice, această construcție a reușit să capete consistență și să producă un curent integrator, generator de interconectivitate la un nivel eficient în special în domeniul economic, politic și chiar militar, dar parțial în cel cultural, o mare parte a eforturilor autorităților UE se îndreaptă spre acest domeniu.

Problema culturală pare să fie purtătoarea unui grad mai ridicat de complexitate și pentru că, pe de o parte, diversitatea este privită ca una din punctele forte ale Europei contemporane. Identitatea europeană este din ce în ce mai mult identificată cu capacitatea de a tolera gradul semnificativ de diversitate culturală, ceea ce demonstrează existența unor anumite valori pe care cetățenii Europei le prețuiesc și le respectă, ideile despre personalitate, democrație, dreptate și egalitate socială, libertate și drepturile omului fiind bine definite.

Este evident că, uneori, realitatea contrazice această afirmație, făcând neplauzibilă ideea unei identități culturale europene, dar ceea ce este sigur este existența unei moșteniri fundamentate pe experiența istorică a continentului, vizibilă astăzi în valorile europene. Poate că nu există o cultură europeană unică, integrată, dar o moștenire europeană, da. Experiențele comune din istoria Europei, chiar dacă nu au influențat în același mod pe europeni, ele au existat, fiind doar simțite sau trăite în feluri diferite de către aceștia, și recunoscute de către mulți dintre aceia situați în afara spațiului european.

De asemenea, se poate considera faptul că Europa este divizată de granițe lingvistice, religioase și politice, dar unită de o moștenire culturală comună și valori comune, care facilitează integrarea și crearea unor instituții comune eficiente. Este

cunoscut că extinderea Europei a fost fundamentată în zona culturală a Europei de Vest, dar de curând acestora li s-au adăugat state din sud-estul Europei.

Diferențierea Est-Vest la nivel european nu este una de dată recentă, ea existând din momentul Schismei creștinismului, petrecută în anul 1054, perioada mai recentă, a Războiului Rece, nuanțând-o, doar, mai puternic, îndeosebi la nivel geopolitic și geostrategic.

Prăbușirea sistemului comunist și, odată cu acesta, a URSS, a făcut ca planul disputelor să se transfere spre zona culturală, fostul spațiu de influență sovietică din Est fiind caracterizat de o accentuată diversitate culturală, atât etnică, cât și religioasă, ceea ce a dus la sporirea gradului de complexitate a situației în Europa. Era mai mult decât evident că poziția Estului și a Vestului trebuiau redefinite. Este de notorietate teoria înfățișată în articolul „Ciocnirea civilizațiilor” de către Samuel P. Huntington în 1993. Era reiterată linia de demarcație dintre Vest și Est, în fapt demarcația dintre spațiul catolic și protestant și cel ortodox, care data, cel puțin din punct de vedere al dogmei, încă de la 1054. Această linie de falie constituie în opinia autorului *„frontiera culturală a Europei și în lumea posterioară Războiului Rece, ea fiind de asemenea frontieră politică și economică a Europei și Occidentului”*¹. Teoria huntingtoniană a beneficiat de o atenție sporită la timpul apariției lucrării menționate, dar există o serie de elemente ce pot duce la categorisirea trasării acestei frontiere drept una superficială, deoarece sugerează că moștenirea culturală a Europei este incompatibilă cu cea a Ortodoxiei, inducând totodată ideea conform căreia conducerea politică a Europei încetează de acolo de unde începe spiritualitatea ortodoxă. O cunoaștere minimă a faptelor istorice ne dezvăluie, însă, rădăcini ale civilizației europene provenind din spațiul bizantin

¹ S.P.Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, ANTET, 1997, p. 232.

ortodox. Din acest spațiu s-a răspândit în Vest dreptul roman, al împăratului Justinian (renumitul Corpus Juris Civilis) tradus în limba greacă, publicat mai târziu sub forma „Basilicalelor” și transmis în Europa.

Legat de procesul extinderii europene, diferențele cu aspect cultural nu au constituit un subiect al condițiilor de aderare la UE, acestea referindu-se, de obicei, la aspecte politice, socio-economice și instituționale. Aspectele culturale nu au fost subiectul unor dezbateri îndelungi, din moment ce implementarea reformelor cerute pentru alinierea la standardele și normele comunitare pare a fi suficientă pentru obținerea statutului de membru UE. Dar așa s-a întâmplat până acum, perspectiva integrării Turciei în UE fiind una care trebuie să țină cont de frontierele culturale, fiind necesară, în mod inevitabil, o mai aprofundată abordare a aspectelor culturale, pentru că, nu-i așa, nu putem fi siguri că extinderea UE se va opri la granițele fostei URSS.

Din punct de vedere al potențării și influenței factorului etnico-religios, suntem de părere că Europa se confruntă astăzi cu două mari provocări: prima, aceea a persistenței diferitelor tensiuni, crize sau conflicte de natură etnică sau etnico-religioasă, și cea de-a doua, *problema islamului*. Mai mult, încă de la prima propunere a proiectului constituțional european, a ieșit în evidență faptul că aspectele religioase constituie un subiect sensibil ce poate genera dezbateri aprinse în interiorul societății de state democratice, membre ale Uniunii Europene. Detaliind, atitudinea acestor state vis-à-vis de religie și formele instituționalizate ale acesteia, tipul de relații ce sunt dezvoltate între stat și biserică, precum și provocările puse de dezvoltarea comunităților islamice, în special pe teritoriul statelor Europei Occidentale, sunt subiecte pe care le vom aborda în continuarea demersului nostru de cercetare, aspectele specifice fiind identificate și analizate în cadrul celor 2 capitole ale acestei lucrări.

CAPITOLUL 1

Libertatea religiei între individ și comunitate sau tipuri de relații religie-stat în Europa

În context european, religia și securitatea se regăsesc ca domenii de interes, sub forma preocupării Uniunii Europene de a se construi ca o zonă de libertate, securitate și justiție. Astfel, libertatea religiei este un drept fundamental al tuturor cetățenilor europeni, iar alături de celelalte drepturi și libertăți fundamentale se asigură prin politica de securitate și apărare comună europeană, pe când securitatea europeană se adresează în special individului, și în același timp are ca argument drepturile și libertățile fundamentale ale individului. Realizarea unei zone de libertate, securitate și justiție a fost și este unul dintre obiectivele Uniunii Europene stabilite prin Tratatul de la Amsterdam, organizația trebuind să garanteze un nivel înalt de securitate astfel ca libertățile fundamentale ale omului să poată fi exercitate pe deplin.

1.1. Perspectiva istorică a relației religie-stat

În ceea ce privește relația biserică-stat, aceasta a evoluat gradual de la începutul secolului al XIX-lea, când biserica era sprijinită financiar în mare măsură, drept compensație într-o epocă în care bunurile acestora erau naționalizate de către stat. Accentul era pus pe importanța istorică a bisericilor, respectul de care se bucurau fiind materializat în sprijin financiar. Era o epocă în care bisericile primeau sprijin pentru ceea ce reprezentau, fiind urmată, însă, de o epocă în care bunăstarea statului a căpătat o mai mare relevanță. Primele semne ale acestui fenomen s-au făcut simțite după încetarea Primului Război Mondial, desăvârșirea sa având loc spre sfârșitul anilor '40, când eforturile statelor au fost îndreptate spre dezvoltarea de relații de cooperare cu o multitudine de actori ai vieții sociale. Atât statul, cât și

organizațiile private își uneau forțele pentru bunăstarea cetățenilor. În dorința de a oferi, de exemplu, servicii medicale competente cetățenilor, statul a trebuit să obțină sprijinul unor inițiative particulare de tipul spitalelor aflate sub patronajul unor asociații religioase. Această etapă a fost una de transformare, sprijinul financiar acordat bisericilor sau grupurilor religioase îndepărtându-se din zona abstractă a respectului și găsimu-și justificarea în acțiunile pe care bisericile le întreprindeau în sensul dezvoltării bunăstării statului.

După evenimentele petrecute în SUA la 11 septembrie, relațiile biserică-stat intră într-o nouă epocă, drept urmare a schimbării accentului de către stat către securitatea națională. Astfel, într-un mediu de securitate extrem de fluid, cu actori diverși și complecși, statul tinde să acționeze prevăzător. Evenimentele de la 11 septembrie și, mai apoi, declanșarea „Războiului împotriva terorismului” au dus la o atitudine precaută din partea statului, atitudine care este reflectată evident și în schimbări petrecute în relația biserică-stat. Practic sprijinul financiar pe care statul este dispus să-l acorde bisericilor sau grupurilor religioase este condiționat de îndeplinirea unor noi criterii specifice epocii actuale. Datorită faptului că bisericile, asociațiile sau grupurile religioase pot deveni actori ale căror acțiuni pot influența evoluția securității – și nu numai la nivel național, ci și regional sau global –, relația biserică-stat este influențată pozitiv din punct de vedere al securității, atunci când acești actori acceptă valorile statului democratic, domnia legii și ordinea de drept. Astfel, sprijinul financiar pe care îl obțin din partea statului reflectă în mare măsură acceptarea acestor valori anterior menționate, ceea ce poate fi interpretat și în sensul în care – spre diferență de etapele anterioare ale relației biserică-stat – sprijinul nu mai este acordat ca urmare a importanței rolului istoric sau al celui filantropic, ci, mai degrabă ca urmare a temerii că acțiunile

bisericilor, asociațiilor sau grupurilor religioase în mediul de securitate ar putea să capete conotații negative.

1.2. Norme privind religia în documentele Uniunii Europene

Demersul esențial a fost demarat cu mai mult de 50 de ani în urmă, atunci când Consiliul Europei a elaborat Convenția Europeană a Drepturilor și Libertăților Fundamentale (*European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms*) și a inclus în articolul 9 libertatea religiei ca bază comună pentru toate țările semnatare a acestui instrument în ceea ce privește drepturile omului, și la fel pentru statele membre și candidate.

Influența predominantă a creștinismului în Europa este în afara oricărei îndoieli. La fel de evidente sunt și tendințele către pluralism în istoria Uniunii Europene: în timp ce primele șase state ce au aderat în 1957 aparțineau mai mult sau mai puțin ramurii catolice a creștinismului, Marea Britanie și Danemarca în 1973, Suedia și Finlanda în 1995 au adus elementele reformate. Adăugarea Greciei în 1981 a lărgit orizontul creștin către ramura ortodoxă – segment mărit prin includerea României și Bulgariei – unul din aspectele nestudiate din punct de vedere al impactului lărgirii. Tendințele de pluralism nu au loc numai în sânul creștinismului, ci și la nivel mai larg; islamismul, de exemplu, a devenit o constantă în realitatea socială a societăților europene.

Aspectele relațiilor biserică-stat sunt privite în mod diferit de statele membre ale Uniunii Europene din perspectiva garantării drepturilor fundamentale – nu numai ca exigență de drept în context național, dar și sub acoperământul Uniunii Europene ca instituție supranațională care exercită puteri ce pot afecta direct nu numai indivizii, dar la fel de bine și asociațiile. Într-un sens mai abstract, se poate afirma că poate fi găsit un denominator comun în sfera religiosului, permițând Uniunii

Europene să stabilească *o uniune din ce în ce mai strânsă între popoarele Europei*, conform prevederilor preambulului Tratatului privind Uniunea Europeană², păstrând caracteristicile naționale, care nu este necesar neapărat să fie armonizate la nivel supranațional de instituțiile europene pentru a obține armonia Europei ca formă de guvernare.

Având punct de pornire Declarația nr. 11 din Tratatul de la Amsterdam, ca exemplu de manifestare a dorinței Europei de a garanta un grad relativ mare de autonomie a bisericilor și echivalentelor lor seculare, precum și articolul 22 al *Cartei drepturilor fundamentale al Uniunii Europene "uniunea va respecta diversitatea culturală, religioasă și lingvistică"*³, putem opina că libertatea religiei - ca centru al intereselor individuale, publice și chiar naționale - are relevanță în cadrul comun european și în crearea unei realități sociale comune europene.

Constituțiile țărilor vest-europene, fiecare în felul său, creează o balanță a relațiilor stat - biserică, religie - drept. De exemplu, sistemul irlandez de separare organizațională și financiară a bisericii și statului compensează poziția puternică a bisericii în societatea irlandeză. În plus, relațiile financiare în Belgia, Luxemburg și Germania merg mână în mână cu garanțiile independenței organizaționale și autonomia bisericii. În sfârșit, Spania și Italia combină garanțiile pentru bisericile minorităților cu garanțiile pentru biserica majoritară, Biserica Catolică, ca o expresie a realității sociale.

Principiul afirmat în articolul Declarația nr. 11 era, de altfel, confirmat și în primul proiect al Constituției Europene, prin articolul 52, însă, din moment ce acest draft nu s-a putut impune, fiind respins în Franța și Olanda, viitoarele eforturi au fost îndreptate către recuperarea principalelor realizări ale draftului constituțional și, implicit, păstrarea conținutului

² <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:RO:PDF>

³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:RO:PDF>

articolului 52, care se regăsește în Tratatul de la Lisabona sub titlul articolului 17⁴.

În acest punct al studiului nostru, o întrebare devine necesară: de ce această opțiune pentru competență locală?

Un prim motiv a fi acela că grupurile religioase, sau mai exact statutul legal al acestora, se leagă strâns de istoria națională a fiecărui stat membru.

Germania, de exemplu, are un model construit în jurul ideii de religie văzută ca făcând parte din nucleul drepturilor publice (*Körperschaften des öffentlichen Rechts*) ceea ce asigură o autonomie destul de largă, inclusiv dreptul de a percepe impozite și de a fi împuternicite de către autoritățile publice. În Franța situația este în mod considerabil diferită, din moment ce Franța se consideră a fi adeptă radicală a separării biserică – stat. Astfel, putem considera că în Franța noțiunea de laicitate a devenit de-a lungul timpului un fel de piatră sacră de temelie a politicilor privind religia.

Cu aceste considerente putem înțelege mult mai clar intervenția reprezentanților bisericilor din Germania care au insistat pe acceptarea declarației 11 a actului final al Tratatului de la Amsterdam, temându-se de eventuala dispariție a statutului legal particular și extrem de generos al bisericilor din țara lor, ca rezultat al unei inevitabile armonizări europene la nivelul relațiilor religie-stat.

Putem, însă, afirma că Declarația 11 presupune că nivelul legislativ specializat european va rămâne absent atunci când este adus în discuție statutul legal al bisericilor și grupurilor religioase în diferite state membre? Opinia noastră în această privință este că va exista o influență a legislației europene asupra statutului legal actual al bisericilor și grupurilor religioase, aceasta putându-se manifesta, deocamdată, doar de o manieră indirectă. Această influență

indirectă apare ca urmare a influenței legislației europene asupra legislațiilor naționale ale statelor membre, pentru că din ce în ce mai multe domenii devin reglementate conform normelor europene, ceea ce va conduce la apariția unei presiuni la nivelul legislațiilor naționale ale statelor membre. Legislația privind taxele ar putea fi un punct de cotitură, din acest punct de vedere, adoptarea unanimă a acesteia având impact asupra modelelor naționale în care există diverse forme de taxe sau subvenții pentru biserici sau grupuri religioase. De asemenea, este important de avut în vedere impulsul unificator al jurisprudenței dezvoltate de Curtea Europeană de la Strasbourg. Articolul 9 al Convenției Europene a Drepturilor Omului are ca obiect libertatea religioasă, abordând însă doar indirect relația religie-stat, făcând astfel mult mai dificilă discriminarea între diferitele grupuri religioase cu precizarea, însă, că este puternic legat doar de atenția generală acordată drepturilor fundamentale.

Articolul 17, menționat anterior, prevede de asemenea un dialog deschis, transparent și regulat între Uniunea Europeană și grupurile religioase, nedetaliindu-se însă asupra subiectului și făcând loc astfel apariției unui semn de întrebare asupra adevăratei semnificații a acestei noi stipulări. Trebuie să apreciem, totuși, că articolul menționat reprezintă un punct de pornire a unei dezvoltări precaute a relației religie-stat la nivel european, fără abandonarea principiilor Tratatului de la Amsterdam, punând accent pe atitudinile adoptate la nivelul statelor membre, adică fără impunerea unui model european unic al relației religie-stat, dar apariția acestuia e posibil să devină vizibilă odată cu armonizarea diferitelor modele naționale.

⁴http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=FXAC08115ROC_002.pdf&eubphfUId=575490&catalogNbr=FX-AC-08-115-RO-C

1.3. Modele ale relației religie-stat în țări ale Uniunii Europene

Desigur că procesul de armonizare legislativă nu va fi unul facil, dar, pornindu-se de la similaritățile existente în diferitele state membre, acest fapt poate deveni realizabil. Deși modelele relației religie-stat la nivelul statelor acoperă o gamă largă de variante, de la separare totală, așa cum e cazul Franței și Olandei, până la biserici naționale, de stat în Anglia, Danemarca, Finlanda și Grecia, acestea împărtășesc un nucleu specific de valori, iar abordările europene vor trebui să pornească de la acestea. Desigur, jurisprudența Curții Europene de la Strasbourg devine astfel un instrument major de sprijin, în special în problema libertății religioase, așa cum este aceasta stipulată în Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Exemple în sprijinul afirmației noastre există, cunoscută fiind nevoia anumitor state, așa cum e cazul Greciei, de exemplu, de precedente juridice necesare pentru ajustarea propriei legislații și practici administrative la standardele contemporane. Faptic, țările ortodoxe s-au găsit mai frecvent în situația de a fi în dezacord cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului, comparativ cu țări catolice sau protestante. Puternica relație dintre autoritățile seculare și biserică este un element comun al țărilor cu tradiție ortodoxă, ceea ce a creat deseori atitudini negative asupra statutului unor grupuri religioase minoritare, mergând până acolo încât acestea din urmă au fost definite ca străine culturii naționale a respectivului stat, implicit, într-o anumită măsură, discriminate. Acest fapt, pe lângă implicațiile privind drepturile și libertățile fundamentale, introduce în discuție gradul de sprijin pe care statul îl acordă acestor grupuri, în special în țările unde grupările religioase sunt finanțate de către stat. În aceste cazuri apare întrebarea: care religii, grupuri religioase pot fi sprijinite de către stat?

Evident, în statele unde există o religie de stat sau biserică națională (vezi *figura nr. 1*), sprijinul financiar le va fi

acordat, așa cum este cazul cu Biserica Ortodoxă a Greciei⁵ sau cea Finlandei⁶, Biserica Anglicană în Marea Britanie⁷ sau Biserica Luterană a Danemarcei⁸ și Finlandei, în cazul acestora un criteriu de o importanță majoră fiind acela al cadrului istoric în care aceste biserici evoluează. În general, însă, tendința este de a slăbi această legătură dintre stat și religia oficială. Este cazul Bisericii de Wales sau celei a Suediei, care a pierdut acest statut în anul 2000.⁹

De altfel, chiar în cazul în care se păstrează statutul de biserică națională, consecințele practice ale acestuia sunt mai puțin relevante decât în trecut, pentru că existența acestei biserici oficiale nu limitează drepturile și libertățile celorlalte biserici sau grupări religioase. În multe state europene există grupuri religioase care se bucură de sprijin financiar din partea statului, fără a avea statut oficial sau de biserică națională. Așa este cazul României, Austriei, Belgiei sau Luxemburgului. În aceste cazuri, criteriului istoric i se adaugă cel statistic, atunci când sprijinul statului este acordat, grupurile cu un număr ridicat de membri fiind mai facil eligibile pentru obținerea acestuia.

La nivel social, criteriul istoric este și un bun instrument de îmbunătățire a cadrului juridic privind grupurile religioase minoritare. Un bun exemplu este cel al Bisericii Ortodoxe a Finlandei. Din punct de vedere statistic, membrii acesteia nu depășesc 1% din totalul populației ei, și totuși, alături de Biserica Luterană, Biserica Ortodoxă este religie oficială a statului. Dar, din punct de vedere istoric avem argu-

⁵ C. Patasthis "State & Church in Greece", în „State and Church in the EU”, coord. G. Robbers, Baden-Baden, Nomos, 2005, pp. 115-188

⁶ M. Heikkila, J. Knuutila, M. Scheinin "State & Church in Finland", în op.cit, pp.519-536.

⁷ D. McClean "State & Church in the United Kingdom", în op.cit, pp.553-557.

⁸ I. Dubbeck "State & Church in Denmark", în op.cit, pp.55-76.

⁹ L. Friednes, „State & Church in Sweden” în op.cit, pp.537-551.

Figura nr. 1: Atitudinea statelor din Europa privind religia

-mentul că istoria Finlandei își are originile în Karelia, regiune caracterizată de o puternică prezență ortodoxă, aflată astăzi pe teritoriul Rusiei. Astfel, statutul de care se bucură Biserica Ortodoxă în Finlanda poate fi interpretat ca un semn de apreciere a apariției și dezvoltării timpurii a națiunii finlandeze.

Concluzionând, putem afirma că la nivelul statelor membre există, în principiu, trei modele majore de legislație privind religia, bisericile și grupurile religioase. Un *prim model* este acela caracterizat de existența unei Biserici Naționale sau a unei religii majoritare. Este modelul funcțional în state precum Marea Britanie, Danemarca, Grecia, Malta, Finlanda.

Al doilea model este fundamentat pe separarea strictă dintre biserică și stat, unele legături reciproce sau de sprijin existând totuși. Este modelul adoptat în Franța și Olanda. Într-o oarecare măsură, acest model are similitudini cu cel Irlandez, cu precizarea că legislația este influențată de o puternică gândire socială catolică.

Cel de *al treilea model* are la bază independența reciprocă a bisericii și statului. În același timp, pot îndeplini o serie de sarcini comune. În unele dintre statele care se pliază acestui model (Luxemburg, Belgia, Polonia, Spania, Italia, Austria, Portugalia, România, Ungaria, statele baltice), acordurile dintre stat și comunitățile religioase au un rol important, astfel se poate vorbi de o relație biserică-stat caracterizată de conveniență. În alte state, colaborarea biserică-stat este statuată prin Constituție sau alte pârghii legislative. Caracteristică acestui model nu este forma legală a relației biserică-stat, ci ideea de cooperare.

Având în vedere evoluția acestor modele ale relației biserică-stat, este interesant de urmărit ce direcții vor căpăta, în viitor, luând în considerare procesul de extindere a Uniunii Europene, deci și posibila aderare a Turciei la UE, coroborată cu existența tot mai numeroaselor comunități musulmane de pe teritoriul statelor europene.

CAPITOLUL 2

Problema islamului în Europa

Încă de la revoluția iraniană de la sfârșitul anilor '70, problema islamului și provocările ce se presupunea că le va aduce Occidentului au devenit de un real interes pentru comunitatea internațională.

2.1. Considerații generale

Astăzi, când nu mai puțin de 12,2-15 milioane de musulmani trăiesc în spațiul Uniunii Europene, aspectele relaționate islamului nu mai sunt doar o problemă de politică externă, ci au devenit probleme de soluționat pe agenda de politică internă¹⁰ atât a UE, cât și a majorității statelor europene. Creșterea numerică fără precedent înregistrată de comunitățile islamice din spațiul european a transformat islamul în cea de a doua religie ca număr de adepți din Europa, după creștinism. Dezbaterea privind obținerea statutului de țară membră UE a adăugat încă un aspect important celor relaționate islamului, anume, dacă o țară cu o majoritate

¹⁰ La 10 ianuarie 2008, ca parte a evenimentelor cuprinse în inițiativa "2008, anul european al dialogului intercultural", 400 de grupuri musulmane au semnat o Cartă cuprinzând drepturile și responsabilitățile societății europene. Carta, care poate fi consultată, în limba engleză, la adresa www.flwi.ugent.be/cie/documenten/muslim_charter.pdf, conține 26 de puncte, printre care și unele ce ținesc spre clarificarea aspectelor legate de Islam și violență, precum și clarificări ale termenului de *Jihad*. Redactarea Cartei a fost coordonată de către Federația Organizațiilor Islamice din Europa, dorind ca aceasta să constituie nu doar un mesaj pentru factorii de decizie și restul societății, ci și pentru musulmanii din Europa.

În aceeași sferă a promovării dialogului intercultural, includem și inițiativa „Alianța Civilizațiilor”, sprijinită de Turcia și adoptată de ONU în anul 2005 la propunerea prim ministrului spaniol Jose Luis Rodriguez Zapatero, la puțin timp după atentatele teroriste ce au avut loc în anul 2004, la Madrid, www.euractiv.com/en/culture/conflict-cultures-islamic-leaders-tells-eu-parliament/article-169562

musulmană de 99% din populația totală poate fi parte constituantă a identității europene. Mai mult de atât, accesarea sau dorința de a accede în curând la structurile europene a multor țări din sud-estul Europei va aduce în cadrul Uniunii state cu populații majoritar musulmane sau cu un procentaj important de populație musulmană din total.

Apare astfel întrebarea: este Islamul din Europa o parte integrantă a unui mediu cultural evolutiv sau o amenințare la adresa societății europene? Au reprezentările islamului o influență puternică asupra culturii politice și identităților naționale și, de asemenea, asupra atitudinilor vizavi de migrație, securitate și multiculturalism? Pentru a răspunde acestor întrebări, propunem o analiză a provocărilor puse atât de prezența comunităților musulmane deja existente în Europa, cât și de fenomenul imigrației populației musulmane.

Complexitatea noțiunii de *Islam* și răspunsurile eterogene pe care le incită sunt de asemenea natură încât nu există o abordare uniformă a reprezentării și construcției sale sociale. Astfel, în această parte a lucrării noastre, vom aborda această complexitate tratând dimensiunea comparativă a reprezentărilor islamului, cuprinzând diverse națiuni și regiuni europene. Pentru început, însă, vom face o diferențiere necesară, și anume aceea dintre *Islam* și *islamism*, pentru o mai bună înțelegere a celor expuse. Islamismul, denumit în literatura de specialitate și *Islam politic*, este o teologie politică, o analiză și o critică a aranjamentelor politice din perspectiva religioasă¹¹. Poate fi, de asemenea, definit și ca interpretare și folosire a religiei în scopuri politice, însă indiferent de definirea adoptată, islamismul, deși are conexiuni cu Islamul, este diferit de acesta, principala diferență constând în faptul că islamismul este o ideologie politică, pe când Islamul este o

¹¹ William T. Cavannaugh, Peter Scott, *The Blackwell Companion to Political Theology*, Blackwell, Malden and Oxford, 2007, p. 2.

religie. Dacă islamismul poate fi caracterizat ca fiind centrat pe aspectele „pământești” ale vieții, Islamul cuprinde în principal învățături religioase ce aparțin transcendentalului. Dar, nu-i așa, orice experiență spirituală, transcendentală, ar fi lipsită de sens dacă nu ar putea fi exploatată prin acțiune, ceea ce presupune, evident, interacțiuni cu alți indivizi sau alte grupuri. Din acest punct de vedere fiecare religie *reprezintă o reflecție critică asupra politicului*¹². Islamismul este doar o interpretare particulară a Islamului și suntem de părere că ar constitui o eroare considerarea religiei *per se* drept o problemă majoră comparabilă cu terorismul, de exemplu. Islamul nu înseamnă terorism, numai din simplul motiv că terorismul este o tactică, nu o credință, ci o ideologie, sau mai bine spus, un rezultat al acesteia.

În ceea ce privește adepții Islamului, musulmanii, în urma studiului literaturii de specialitate, opinia pe care ne-am format-o a fost aceea că nu există, încă, hărți definitive și competente ale distribuției comunităților musulmane în Europa sau sisteme care să garanteze numărul precis al acestora.

De asemenea, în urma demersului nostru de cercetare, am identificat drept un aspect dificil faptul că, în cazul în care ar fi posibilă o cartografiere exactă a comunităților, aceasta este extrem de greoaie din cauza diversității atitudinilor privind afilierea la Islam; care variază de la atitudini negative, de genul refuzului de declarare a religiei sau indiferența față de aceasta, până la atitudini culturaliste. În anii '90 au existat încercări de a propune tipologii¹³ cât mai exacte, un bun exemplu fiind acela

¹² *Ibidem*, p. 3.

¹³ W. A. R. Shadid, P. S. van Koningsveld, *Religious Freedom and the Position of Islam in Western Europe: Opportunities and Obstacles in the Acquisition of Equal Rights (with an Extensive Bibliography)*, Peeters Publishers, 1995, p.3.

al luiio Dassetto și Nonneman¹⁴, din anul 1996, care identificaseră următoarele tipuri de afiliere:

- tipuri care nu aparțin unor forme organizate de islam;
- tipuri care manifestă atitudini mai mult sau mai puțin pregnante de utilitarism, vizavi de formele organizate ale islamului sau de figurile reprezentative din cadrul acestora;
- tipuri care îmbrățișează forme misionare sau militante ale islamului.

Aceeași autori notează că aceste atitudini se schimbă în timp, ca reacție la presiunea socială din exterior, astfel încât adepții care la un moment dat s-au îndepărtat de islam pot deveni credincioși fervenți ai islamului, situația inversă fiind, de asemenea, posibilă.

Un alt aspect dificil, pe care l-am putut identifica în cercetarea noastră, este acela al diversității caracteristicilor etnice, lingvistice și culturale ale comunităților musulmane din Europa, la care se adaugă multitudinea de puncte nodale ale rețelei care le leagă de celelalte regiuni semnificative pentru prezența masivă sau majoritară a comunităților islamice.

În ceea ce privește această diversitate a caracteristicilor comunităților musulmane din Europa și relaționarea ei cu apartenența la diverse state gazdă europene, Amiraux¹⁵ remarcă studiind contextele naționale ale Franței și Germaniei, că există diferențe remarcabile cu privire la atitudinea academică și

¹⁴ Dassetto Felice & G. Nonneman *Islam in Belgium and the Netherlands. Towards a typology of „transplanted” Islam*, în Gerd Nonneman, Timothy Nibloke & Bogdan Szajkowski (EDS), *Muslim Communities in the New Europe*, Ithica Press 1996, pp.187-218.

¹⁵ Amiraux, Valerie *Restructuring political islam:transnational belonging and Muslims in France and Germany*, în *Transnational political Islam: religion, ideology and power*, editor Karam A, Pluto Press, Londra, 2004, pp 28-57

politică asupra comunităților de musulmani stabilite pe teritoriul acestor state:

Diferențe privind gradul de recunoaștere a comunităților musulmane în Marea Britanie, Germania și Franța

	Marea Britanie	Germania	Franța
Gradul de recunoaștere	Maxim	Mediu	Minim
Relații instituționale biserică-stat	Recunoaștere oficială	Cooperare	Separare
Politici privind integrarea imigranților	Multiculturalism	Exclusiv prin programe pentru ocuparea forței de muncă	Asimilare

Sursa: Berta Álvarez-Miranda, *Muslim Communities in Europe, Policies Regarding Islamic Practice and Education in Britain, Germany and France*, Complutense University, Madrid May 2006

Aici, pentru claritatea studiului nostru, credem că este necesar să identificăm două categorii distincte de populații musulmane, diferențiate de o serie de factori semnificativi, socio-economici și culturali. Este vorba de comunitățile musulmane din spațiul Europei occidentale, în special al statelor membre UE și de comunitățile musulmane din Balcani. Diferențele dintre cele două tipuri pornesc de la legătura acestora cu statul de origine, de exemplu: în timp ce în Europa occidentală, un număr însemnat al membrilor comunităților musulmane sunt emigranți, aflați la a doua sau a treia generație, populațiile musulmane din Balcani sunt indigene, situație posibilă și datorită condițiilor istorice (fosta dominare a marii părți a spațiului balcanic de către Imperiul Otoman).

Diferențele pot continua, prin enumerarea faptului că în timp ce majoritatea musulmanilor din Europa Occidentală sunt localizați în mediul urban sau la periferia acestuia, cei balcanici sunt localizați în special în mediul rural. Din punct de vedere cultural, putem observa că musulmanii balcanici sunt, în majoritatea cazurilor, vorbitori nativi ai limbii statului-gazdă. De asemenea, trebuie considerat faptul că musulmanii din regiunea balcanică au fost și sunt parte a unui context politic dominat în cea mai mare parte a sa de caracteristici etnice și naționaliste. Poate de aceea, ca o consecință a acestui fapt, după destrămarea spațiului federativ iugoslav, conștiința politică a comunităților musulmane din acest spațiu a fost mai degrabă cristalizată în pretenții teritoriale și naționale diferite, decât spre o unificare/federalizare a formelor instituționalizate ale religiei Islamice.

2.2. Comunități musulmane din Balcani

Atunci când ne referim la comunități musulmane din Balcani sau la Islam balcanic, trebuie, în mod necesar, să avem în vedere diversitatea acestor comunități. Localizate în această regiune încă din timpul prezenței Otomane ce a început cu secolul al XIV-lea, după un proces de islamizare ce a durat până aproape de începutul secolului XX, aceste comunități sunt departe de a putea fi caracterizate drept omogene.

Această neomogenitate culturală, în esență, are fundamente etnice și lingvistice evidente. Grupurile lingvistice dominante sunt cele ale vorbitorilor de limbi slave, de albaneză, turcă, și rommani, aceste grupuri lingvistice fiind la rândul lor divizate la nivel etnic și național în principal între albanezi, bosniaci, turci și pomaci*. Din punct de vedere al

* Pomaci este denumirea dată musulmanilor vorbitori de limbă bulgară (aprox. 150-200.000), un grup mai restrâns al acestora (30.000) fiind situat în zona greacă a Traciei. Dintre comunitățile musulmane de limbi slave menționăm de asemenea Torbeșii, vorbitori de macedoneană, localizați pe

criteriului religios, majoritatea musulmanilor balcanici sunt adepți ai învățăturii sunnite, provenită pe filiera școlii hanafite**, incluzând aici și minoritățile*** Bektași (Albania și Kosovo) și Aleviți.

Majoritatea comunităților musulmane din Balcani trăiesc în medii rurale, ocupându-se, în principal, cu agricultura, zootehnia sau cultivarea tutunului. Mișcările de populație din ultimele decenii au contribuit la reducerea populației creștine în mediul rural, acestea preferând mediile urbane, ceea ce, alături de creșterea demografică din rândul comunităților musulmane, a avut ca rezultat o omogenizare etnică în anumite regiuni, precum Kosovo, Vestul Macedoniei, zona Sanjak și cea a munților Rodopi.

Elitele urbane musulmane au dispărut practic din regiunea Balcanilor de Est (Bulgaria și Grecia), ca urmare a migrației către Istanbul și Anatolia, România putând constitui o excepție în această privință, ultimul recensământ efectuat în anul 2002 revelând faptul că o proporție covârșitoare a populației musulmane este localizată în municipii și orașe (78%), față de numai 21,3% care se află localizată în mediul rural. În regiunea Balcanilor de Vest (Bosnia-Herțegovina, Albania, Kosovo și vestul Macedoniei) prezența comunităților

teritoriul Macedoniei (80-100.000) și Gorani, vorbitori ai unui dialect macedonean, dar care sunt localizați în sudul Kosovo (20-30.000).

** *Hanafî* este una dintre cele patru școli juridice ale ramurii sunnite aparținând Islamului. Școala, fondată de Abu Haneefah în secolul 8 d.C., a fost școala juridică oficială a Imperiului Otoman, fiind de altfel și singura dintre cele patru cu reprezentare în regiunea Balcanilor până în anii '90.

*** *Bektashiyya* este o denominație heterodoxă Sufi, răspândită în special în Albania, unde adepții săi reprezentau aproximativ 15% din populație înainte de 1945. Alevismul este o formă populară a religiei musulmane, similară Bektașismului, localizată în zone din Anatolia și Balcani. Atât Alevismul, cât și Bektașismul împărtășesc același respect deosebit pentru Ali, ginerele profetului Mahomed, din cauza acestui aspect unii experți străini considerându-le, în mod eronat, ca aparținând ramurii Shiite a Islamului.

musulmane în mediul urban este perceptibilă încă din timpul Imperiului Otoman, dar, cu toate acestea, există diferențe semnificative, pe de o parte între comunitățile musulmane aflate în zone urbane alături de alte comunități secularizate, caracteristice zonelor urbane, și pe de altă parte comunitățile rurale sau cele proaspăt urbanizate, care sunt, încă, profund atașate tradițiilor religioase și practicilor culturale specifice.

Distribuția geografică a comunităților musulmane în Balcani nu este una echilibrată. Până la începutul anilor '90 singurul stat din Balcani cu populație majoritar musulmană (aproximativ 70% din populația totală) era Albania. Odată cu dezintegrarea Iugoslaviei, apar alte două entități cu populație majoritar musulmană: Federația Bosniaco-Croată (una dintre cele două diviziuni ale Bosniei-Herțegovina*), cu o majoritate musulmană reprezentând 75% din totalul populației, și Kosovo, unde populația musulmană atinge un procent de 90% din total.

De asemenea, comunități însemnate de musulmani, însă cu statut minoritar, sunt localizate în Macedonia (33% - la nivelul anului 2002), Serbia (3,2% în anul 2002, populația din Kosovo nefiind inclusă) și Bulgaria (12, 2%, conform recensământului din anul 2001). Semnificativ mai reduse, comunități islamice sunt localizate și în Grecia, zona Traciei de Vest (1,2%, în anul 2002) și România, în Dobrogea (0,2%, conform recensământului din anul 2002).

2.3. Comunități musulmane din Europa Occidentală

Exceptând comunitățile musulmane din Balcani și alte țări est sau sud-est europene, majoritatea populației musulmane

* De la semnarea Tratatului de pace de la Dayton din decembrie 1995, Bosnia-Herțegovina este oficial alcătuită din două entități: Federația Bosniei-Herțegovina, deseori numită și Federația Bosniaco-Croată (la rândul ei, divizată în 10 cantoane etnice: 5 bosniace, 3 croate și 2 combinate) și Republica Srpska.

a sosit în Europa în anii 1950, majoritatea stabilindu-se pe teritoriul Europei Occidentale.

Au existat câteva căi ce au dus la stabilirea comunităților musulmane în state din Europa și la dezvoltarea lor, totodată:

- recrutarea de forță de muncă prin programe de tipul “muncitori invitați”, răspândite în Europa până spre mijlocul anilor ‘70.
- prin programe de reunificare familială a celor recrutați.
- prin stabilirea urmașilor acestor familii în țara-gazdă.
- ca urmare a imigrației de tip post colonial. În acest mod un număr însemnat de imigranți au plecat din India, Pakistan, Bangladesh sau Caraibe cu destinația Regatul Unit al Marii Britanii; în Franța au ajuns imigranți din Maroc, Algeria și alte țări nord-africane. Spre deosebire de cei cuprinși în primelor trei categorii de modalități, aceștia nu au fost recrutați prin diverse programe de atragere a forței de muncă, către Europa Occidentală, ci mai degrabă atrași de factorul economic (anii ‘60, ani caracterizați de “boom”-ul economic al Europei Occidentale, au coincis cu o rată maximă a imigrației post-coloniale) sau, așa cum a fost cazul imigranților de origine surinameză din Olanda, ale căror motivații au avut natură politică (teama de instabilitate socială și politică ca urmare a obținerii independenței Surinamului în 1975).
- O altă categorie este aceea a solicitanților de azil sau a refugiaților, care au inclus un număr însemnat de populație originară din state precum Irak, Somalia, Eritreea și Afganistan.¹⁶

¹⁶ Deși au existat imigranți și din Iran, aceștia nu au fost menționați pentru că majoritatea imigranților de origine iraniană au provenit din rândul minorităților nemusulmane, în următoarele decade ce au urmat revoluției

- O altă categorie, și cea mai puțin numeroasă este aceea a studenților și specialiștilor.
- O categorie aparte a musulmanilor din Europa este aceea a populației care nu provine din nici un val imigraționist, de cele mai multe ori fiind cetățean nativ al unei țări europene. Este vorba despre cei ce au ales convertirea la Islam, ca urmare a căsătoriei sau a căutării unei forme de împlinire spirituală.¹⁷

Așa cum menționam anterior, Europa este deja gazda a aproximativ 15 milioane de musulmani (*vezi tabelul nr.1*), iar acest număr e de așteptat să se dubleze până în anul 2015. În Franța se găsesc aproximativ 6 milioane de musulmani (majoritatea proveniți din fostele colonii franceze din Africa de Nord, în special din Algeria și Maroc), ceea ce reprezintă o treime din totalul celor aflați pe teritoriul întregii Uniuni. Situația este similară în Germania, unde trăiesc circa 2 milioane de musulmani (unele surse vorbesc chiar despre 4,1 milioane-*vezi p.28*), mulți dintre aceștia fiind urmași ai turcilor și kurzilor ajunși aici în urmă cu patru decenii ca muncitori sezonieri. În Marea Britanie există astăzi circa 1500 de moschei și 100 de școli musulmane, ale celor peste 1,5 milioane de musulmani stabiliți aici și proveniți în principal din fostele colonii (India, Pakistan, Bangladesh). Problema Islamului și a aspectelor specifice acestuia, a fost una dintre cele mai disputate în ultima decadă în țările europene¹⁸. În Franța a fost

islamice din anii ‘70, alegând să imigreze pentru a nu deveni subiectul discriminării în raport cu majoritatea musulmană.

¹⁷ Allievi, Stefano, *Les conversions a l'Islam. Redefinition des frontières identitaires, entre individu et communauté*, în *Paroles d'Islam*, editor Dassetto Felice, Paris: Maisonneuve & Larose, 1999; *Convergences Musulmanes. Aspects Contemporains de l'Islam dans l'Europe Elargie*, editori: Dassetto F., Marechal Brigitte și Jorgen Nielsen, Paris: Maisonneuve & Larose, 2001.

¹⁸ Renate Holub, *Intellectuals and Euro-Islam*, în *Muslim Europe or Euro-Islam. Politics, Culture & Citizenship in the Age of Globalization*, ed. Nezar

vorba despre „problema vălului” care a generat dezbateri publice asupra dreptului fetelor musulmane de a purta vălul în școli, acestea fiind percepute ca spațiu public. Au fost inițiate studii asupra influenței islamului politic asupra tineretului francez provenit din familiile de imigranți musulmani. În Germania, o problemă asemănătoare: prezența crucii, privită drept simbol catolic, în sălile de curs, în același timp cu interdicția purtării unui simbol musulman, vălul, de către fete, în sala de clasă¹⁹.

Tabelul nr. 1. Comunități musulmane în Europa

Țara	Număr locuitori musulmani	Procent din total populație
BOSNIA-HERȚEGOVINA	1.600.000	40%
BULGARIA	912.000	13%
CEHIA	20.000	0,2%
DANEMARCA	170.000	3%
FRANȚA	5-6.000.000	10%
GERMANIA	2.000.000./4.100.000	2%-5%
ITALIA	600.000	1%
MAREA BRITANIE	1.500.000	2,5%
OLANDA	1.000.000	6,25%
SLOVACIA	5000	
SUEDIA	400.000	4,5%
SPANIA	800.000	4,5%

Al Sayyad and Manuel Castells, 2002, LEXINGTON Publishers, Oxford UK & Boulder, pp.167-193.

¹⁹ *Der Spiegel* a găzduit o serie de articole despre imigranții turci și descendenții acestora din Germania, în încercarea de a răspunde la întrebarea dacă aceștia constituie o amenințare la adresa culturii germane.

În ceea ce privește aspectul demografic, a fost observată o rată a natalității cu o curbă ascendentă în rândul imigranților musulmani din Europa, în comparație cu rata natalității populațiilor nemusulmane. Un aspect demn de menționat este că aproximativ 50%²⁰ dintre musulmanii din Europa de Vest sunt născuți pe teritoriul statelor din această regiune, în condițiile în care rata natalității în rândul comunităților musulmane este de aproximativ de trei ori mai mare decât a celor nemusulmane, ceea ce adaugă un factor în plus la creșterea numărului populației musulmane în Europa.²¹ Drept consecință, comunitățile musulmane din Europa au o medie de vârstă mai redusă în comparație cu populația nemusulmană.²² Pentru exemplificare, o treime din cei 5 milioane de musulmani din Franța sunt cu vârste până în 20 de ani, în timp ce, din populația totală a Franței doar o cincime îndeplinește acest criteriu; în Germania, o treime din cele aproximativ 4 milioane de musulmani au vârsta sub 18 ani, procentul din populația totală cu același criteriu fiind mai puțin de o cincime (18%); în Marea Britanie o treime din cele 1,6 milioane musulmani au vârsta până în 15 ani, comparativ cu o cincime din populația totală ce îndeplinește acest criteriu.²³

Având în vedere aceste date, este de așteptat ca, până în 2015, populația musulmană din Europa să se dubleze, în

²⁰ Mustafa Malik, *Islam in Europe: Quest for a Paradigm*, în Middle Policy 8, nr.2, iunie 2001, p.100; *How restive are Europe's Muslims?* În The Economist, 18 octombrie, 2001, www.economist.com/world/europe/displayStory.cfm?Story_ID=824394

²¹ Christopher Caldwell, *The Crescent and the Tricolor*, Atlantic Monthly, noiembrie 2000, p.22.

²² Peter Mandaville *Muslim Youth in Europe*, în Islam, Europe's Second Religion, ed. Shireen T. Hunter, Westport, : Praeger 2002, pp.219-230.

²³ Olivier Roy, *EurIslam: The Jihad Within?* în National Interest (spring 2003): 65:fn.2, *Germany*, în Muslim Voices in European Union, vol.5, Phase One Report, p.33; Census 2001-Ethnicity and Region in England and Waluse, www.statistics.gov.uk/census2001/profiles/commentaries/ethnicity.asp

timp ce proiecțiile demografice indică o scădere²⁴ cu cel puțin 3,5% a populației nemusulmane.

Un alt aspect interesant poate fi observat, prin compararea organizării politice a Europei, cu instituții democratice, garantate de constituții moderne și organizarea guvernării în statele islamice, unde Coranul, Sharia, legea islamică au un rol major în legislație și aplicarea acesteia. Sistemele politice islamice obișnuiesc să combine elemente de jurisprudență din Coran și Sharia cu instituțiile politice. Sistemul European actual a reușit să separe discursul și instituțiile religioase de puterea politică și juridică, păstrând totuși, prin legitimare constituțională, un anumit grad de putere ideologică și educațională al acestora. Pentru mulți musulmani relația dintre politică și religie rămâne însă un fapt material, legal și constituțional, și nu trebuie să uităm faptul că principiile generale care guvernează dreptul european, oricât de „seculare” s-ar dovedi, au la bază principii religioase.

De obicei, termenul “musulman” este folosit pentru a desemna un grup cu background cultural islamic. De foarte puține ori indică nivelul implicării/apartenenței religioase sau practicarea vreunei forme de comportament religios, deși membrii grupului sunt percepuți ca musulmani în sensul religios al cuvântului de către publicul larg. În scopul clarificării acestui aspect de percepție, persoanele originare din țări cu majoritate musulmană pot fi clasificate, din punct de vedere al implicării religioase, în patru categorii:

- *confesionaliști* – categorie ce cuprinde acei credincioși practicanți, ce privesc Islamul nu doar ca simplă religie, ci și ca mod de viață social și cultural;
- *credincioși* – categoria celor ce acceptă principiile religioase și etico-sociale ale Islamului, fără a respecta în mod specific obligațiile religioase.²⁵

²⁴ Omar Taspinar, *Europe's Muslim Street*, Foreign Policy, Martie-Aprilie 2003, p.7

- *liberali* – categoria celor ce atașează o mai mare valoare aspectelor etice și filozofice ale islamului fiind totodată critici sau respingând aspecte religioase ce aparțin îndeosebi sferei politico-sociale.

- *agnostic*: categoria celor ce nu cred în faptele de credință ale Islamului și resping, în general, religia ca bază a vieții sociale și culturale.

Această clasificare nu e aplicabilă doar musulmanilor din Europa, situația rămânând valabilă și în țările de origine.

Potrivit lui William Montgomery Watt, expert în istoria timpurie și medievală a Islamului, specializat în învățăturile normative ale Islamului așa cum reies din scrierile arabe, curentul major în Islamul contemporan este unul tradițional, cu o ideologie conservatoare. Expertul menționat identifică²⁶ cinci aspecte:

- promovează conceptul unei lumi statice, neschimbate, atât din punct de vedere religios cât și social;
- revendică Islamul drept o religie completă, ce cuprinde toate adevărurile morale și religioase necesare rasei umane până la sfârșitul timpului;
- perpetuează ideea conflictului inevitabil între “dar-al-islam” și “dar-al-harib”*, din care va rezulta o victorie islamică.
- atribuie un grad ridicat de autosuficiență islamului.
- susține idealizarea lui Mohammed și Islamului Timpuriu.

²⁵ WAR Shadid and P.S. van Koningsveld – *Religious Freedom and the Position of Islam in Western Europe*, Peeters Publishers, 1995 pp.60-76.

²⁶ William Montgomery Watt, *Islamic Fundamentalism and Modernity*, Routledge, Londra și New York, 1988

* *Teritoriul islamului și teritoriul răzoiului/de luptă*, în traducere

Potrivit aceluiași autor, există alte două curente opuse curentului principal:

- *curentul minoritar al moderniștilor musulmani*, care sunt propagatori ai unei abordări interpretative a Coranului și susținători ai libertății și responsabilității ființei umane”.²⁷
- *curentul minoritar fundamentalist*, propagator al unei interpretări stricte a Coranului și al reînțoarcerii la perioada idealizată a Islamului timpuriu. Acest curent este, în mod frecvent, perceput eronat în opinia europeană și identificat cu islamismul radical și extremist.

Trebuie notat că aceste curente nu există în formă pură, fiind supuse unui întreg complex de factori precum: contradicțiile exportate din țara de origine, peste care se suprapun acele rezultate din adaptarea la noua societate a statului gazdă.²⁸

În aceste noi societăți, în cadrul cărora trebuie să se adapteze, comunitățile musulmane depun eforturi pentru recunoaștere, care nu poate fi obținută decât prin aliniere la regulile și normele instituționale respective. Astfel, unele instituții pot fi integrate relativ fără dificultate, acolo unde există un context instituțional similar sau instituții comparabile pentru alte grupuri similare. Pentru altele, procesul de recunoaștere poate fi, mai degrabă, caracterizat drept dificil.

În opinia noastră, pentru o integrare eficientă, politicile adoptate și aplicate de factorii decizionali trebuie să aibă în vedere aspecte specifice sensibile, precum religia, legislația și educația, în măsura în care acestea pot influența puternic

dimensiuni ale securității naționale, precum cea socio-economică (prin aspecte relaționate asistenței sociale și medicale), culturală, și, nu în ultimul rând, cea politică.

Din punct de vedere *religios*, trebuie să se aibă în vedere că existența practicilor și instituțiilor religioase este de o importanță majoră pentru continuitatea Islamului în cadrul acestor comunități. Ne referim în principal aici la activități precum: desemnarea unor lideri religioși, celebrarea unor sărbători religioase și modalitățile de manifestare a obiceiurilor tradiționale caracteristice, locurile în care asemenea manifestări să se poată desfășura (moschei), chemarea publică la rugăciune, posturile alimentare, obiceiurile de înmormântare etc. Se cuprind, astfel, în sfera de considerare aspecte precum recunoașterea libertății religioase și a instituțiilor religioase, tratamentul nediscriminatoriu al minorităților.

Datorită faptului că aspectul integrării este frecvent definit ca unul de compatibilitate/incompatibilitate dintre valorile Islamului și valorile Europene, în multe țări din Europa, relația dintre populația locală și imigranți a fost marcată de conflicte culturale, dintre care s-au evidențiat acelea privind simbolurile islamice. În majoritatea cazurilor, ritualurile sau obiceiurile menționate anterior sunt supuse unui proces de modificare, principalul motiv fiind faptul că îndeplinirea lor trebuie să țină seama de două sisteme normative, care nu erau compatibile întotdeauna: credința islamică și sistemul legal al țării gazdă. Un exemplu semnificativ în acest domeniu este acela al portului *hijabului*, dezbaterile privind acest aspect fiind de anvergură în state precum Franța, Germania și Turcia. Deși privit ca un simbol al religiozității, portul *hijabului* a fost perceput de numite segmente ale societății, în special cele feministe și liberale drept un semn al premodernității și al opresiunii femeii. În urma dezbaterilor, au fost exprimate o serie de opinii asupra subiectului, de la tratarea sa drept

²⁷ L. Carl Brown, *Religion and State. The Muslims Approach to Politics*, Columbia University Press, New York, 2000

²⁸ Kadir Canatan, *Turkish Islam. Perspectives on Organisation Formation and Leadership in the Netherlands*, Erasmus Universiteit, Rotterdam 2001

instituție islamică până la considerarea sa drept un simplu artefact al unei culturi locale.

Opinia noastră este că, în cazul portului hijabului, ca și în acela al construcției de moschei, care se dovedesc aspecte de o specificitate aparte, trebuie considerate implicațiile, sensibile din punct de vedere politic, fiind relaționate unui sistem legislativ care încearcă să păstreze echilibrul dintre drepturile individului și cele colective.

Legislația este în viziunea noastră un factor important al procesului de integrare al comunităților musulmane în societatea statului-gazdă. În acest scop trebuie avute în vedere toate aspectele relaționate recunoașterii legale a practicilor asociate religiei sau tradiției religioase, și în special a legilor de sorginte islamică. În plan european au existat voci autorizate care au propus studierea modalităților de armonizare a legii islamice Sharia cu normele legislative naționale și europene, acolo unde se impune. Este cazul episcopului de Canterbury, a cărui afirmație²⁹ dezvăluie că adoptarea unor anumite aspect ale legii islamice Sharia pare o soluție imposibil de evitat pe viitor pentru a menține un nivel puternic al coeziunii sociale. Această atitudine, venită din partea unei personalități bisericesti din Marea Britanie, stat în care există semnale că aplicarea legii islamice este deja prezentă, neoficial, în interiorul comunităților musulmane, trebuie să constituie un semnal al necesității unei armonizări legislative în concordanță cu realitățile sociale europene, pentru a evita apariția unei rețele legislative paralele celei oficiale³⁰.

²⁹ http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/7232661.stm.

³⁰ În lucrarea sa *Islamul în Marea Britanie*, Patrick Sookhdeo, director Institutului pentru Studiul Islamului și Creștinismului, afirmă că „există un sistem legislative paralele operațional comunitățile musulmane, care funcționează pe baze voluntare” www.telegraph.co.uk/news/uknews/1535478/Sharia-law-is-spreading-as-authority-wanes.html

Din punct de vedere *educațional*, aspectul principal al acestui domeniu este constituit de transmiterea cunoștințelor și valorilor (inclusiv cele religioase), care să acopere atât segmentul educației preșcolare și școlare, cât și acela al adulților, prin cursuri teologice, și de educație religioasă, extracurricular și prin media.

Conținutul dezbaterilor privind aceste aspecte a avut tendința să fie mutat, însă, la nivel cultural, simbolic și religios. Actorii politici, media și figuri intelectuale cu autoritate în domeniu și-au îndreptat atenția către caracteristicile specifice islamului; fiind tot mai frecvent identificați mai întâi ca musulmani, și abia după aceea drept cetățean al țării-gazdă. Privilegiind identitatea religioasă în cadrul dezbaterilor, însă, se marginalizează alte aspecte sociale sau sunt, din ce în ce mai des, abordate prin prismă religioasă.

Europa a ajuns la un moment important al destinului său ca actor cu manifestare globală. Nevoia de a deveni un actor global credibil și activ, poate fi realizată și prin atitudinea adoptată vizavi de problema islamului. Spre deosebire de Statele Unite, Europa are o relație destul de veche cu lumea musulmană, fiind frecvent percepută ca un partener mai de încredere în spațiul Orientului Apropiat și Mijlociu. Urmărind planul intern al dezvoltării abordării aspectelor religioase în două state importante ale Uniunii Europene, precum Germania și Franța - se poate observa, din consultarea datelor privind comunitățile musulmane din Europa, că cele mai numeroase comunități musulmane se află pe teritoriul statelor menționate anterior, ce sunt considerate de majoritatea specialiștilor „motorul” Uniunii Europene, fiind totodată țări ce își dispută zonele de influență în spațiul european –, și măsurile* ce s-au adoptat în scopul evitării unor situații tensionate care să aibă drept sursă factori de tip religios, ne întrebăm dacă acestea vor

* Interzicerea simbolurilor religioase în școli, de exemplu.

reuși să promoveze ideea de toleranță, atât de necesară integrării comunităților, în special a celor musulmane, fără ca Franța și Germania să acorde o atenție sporită acestui aspect.

Tocmai de aceea va fi nevoie de un grad mai profund de înțelegere a acestora, dovedit prin adoptarea de politici eficiente în sprijinul cetățenilor musulmani ai Uniunii Europene, pentru a nu mai lăsa spațiu de manifestare unor acțiuni discriminatorii. Acest demers poate fi de o importanță majoră, din perspectiva integrării Turciei în Uniunea Europeană, actualei configurații religioase a continentului, adăugându-i-se, în această perspectivă, un stat a cărui numeroasă populație este majoritar musulmană, stat situat în proximitatea unui spațiu balcanic cu un puternic factor islamic. Acest fapt ar putea duce la crearea unei zone preponderent islamice în sud-estul continentului, care s-ar putea constitui într-o prelungire a unui Orient Apropiat și Mijlociu caracterizat de prezența și manifestarea unor puternice mișcări islamiste. Prin urmare, într-un scenariu de nedorit, acest spațiu european, nou integrat, ar putea deveni o zonă predilectă de penetrare pentru elemente islamiste spre o Europă majoritar creștină.

Astfel, nu trebuie uitate evenimentele petrecute în Franța în a doua jumătate a anului 2005. Drama din Clichy-sous-Bois ar fi putut avea urmări mai puțin grave decât cele deja petrecute, dacă aspectele ce au stat la baza izbucnirii revoltelor nu ar fi avut, de fapt, la bază, alți trei factori susținători ai tensiunilor, și, așa cum a fost cazul, declanșatori de criză, și anume: aspecte sociale, aspecte care țin de istoria colonială a Franței, și aspecte ale reprezentării politice a claselor considerate minoritare. Emigranții din fostele colonii franceze care au venit în Franța în căutarea unor slujbe și a unui nivel mai ridicat de trai au realizat niveluri diferite de integrare socială, însă, indiferent de acest nivel, prezența lor a condus la formarea de comunități musulmane sau africane, după caz, acestea devenind în timp adevărate insule culturale

caracterizate de o rată ridicată a șomajului și un amar sentiment de resemnare provenit din nereușita procesului de integrare completă. Evident, sărăcia, ignoranța publică și tensiunile etnice nu sunt probleme noi, dar s-au acutizat în ultima decadă. Datele statistice indică faptul că în anii '70 în Franța existau circa 30 de moschei. În anul 1994 acestea atinseseră cifra de 1000. Cifrele anului 2005 indică faptul că moschei în adevăratul sens al cuvântului se găsesc în Franța doar cinci, celelalte până la 1500 fiind adăpostite de clădiri mai mici sau în spații provizorii adaptate în acest scop (cum ar fi, de exemplu, apartamentele)³¹. Poate tocmai această cifră ridicată a moscheilor provizorii a dus la decizia autorităților franceze de a sprijini un program de construire a lăcașelor de cult islamice, oarecum și din teama apariției unor imami radicali, finanțați din lumea islamică sub pretextul construirii de lăcașe de cult, situație care ar fi putut pune probleme serioase, dacă ne amintim că astăzi Franța deține cel mai mare număr de populație musulmană din Europa, aproximativ 5-6 milioane. Din poziția sa de stat reprezentativ al UE, acest aspect demografic are implicații serioase asupra securității europene și a fost vizibil în momentul în care Comisia europeană a oferit Franței un ajutor de 50 de milioane de euro pentru a sprijini împiedicarea răspândirii revoltelor în teritoriu, exprimându-se totodată ideea că o parte din acest ajutor ar putea fi canalizat în direcția reducerii numărului de persoane fără un loc de muncă³², aspect social, care, așa cum afirmam anterior, a fost unul dintre cele aflate la sursa crizei.

Prin poziția sa, Franța are nevoie de evoluție, nu revoluție. Politicile de integrare etnică și culturală trebuie

³¹ www.enjoyfrance.com/content/view/74/36/

³² "Cea mai mare problemă este șomajul. Cele mai adecvate politici sociale este aceea de a crea locuri de muncă. Acesta este aspectul principal. Atunci când 60% din tinerii suburbiilor sunt șomeri, aceasta este o problemă.", spunea președintele CE Jose Manuel Barroso, cu această ocazie.

îmbunătățite, economia trebuie să fie generatoare de noi locuri de muncă, în sensul în care s-a observat că modelul economic social-european nu a fost adecvat pentru imigranții veniți în căutarea unui nivel de trai mai bun. Cu alte cuvinte, trebuie găsit un echilibru în politica internă echivalent cu acela pe care Franța îl demonstrează în politica externă. Pe lângă eforturile internaționale pe care Franța le depune cu succes în rezolvarea unor crize, împreună cu Germania și Marea Britanie, din care cea mai importantă este, în ultima perioadă, cea a problemei nucleare iraniene, ar fi necesare dezvoltarea unor inițiative economice în ceea ce privește Africa francofonă și a unor alternative democratice în Orientul Mijlociu, arab și islamic.

Rămânând, însă, în spațiul european, Franța a constituit un tandem diplomatic eficient cu Germania, în ceea ce privește negocierile privind problema nucleară iraniană. Diferențe de opinie au apărut, cum e și firesc, în cadrul societăților democratice, în ceea ce privește aderarea Turciei la UE. În cazul Franței, președintele francez la acea vreme, Jacques Chirac, s-a exprimat în sensul sprijinului aderării Turciei la UE, cu mențiunea că, potrivit amendamentului la Constituția Franței privind autorizarea ratificării Constituției Europene, care conține o clauză conform căreia aprobarea de către Franța a oricărei viitoare țări candidate trebuie în prealabil susținută de un referendum, și în cazul Turciei trebuie urmată această procedură. Din partea Germaniei, însă, vocea cancelarului german Angela Merkel a susținut mai degrabă ideea unui parteneriat privilegiat cu Turcia decât calitatea de membru deplin al Uniunii.

Problema accederii Turciei nu este nouă, prima cerere de membru asociat al Comunității Economice Europene datând din 1959, un acord fiind semnat în 1963. Viitoarele cereri au fost respinse de către Comisia Europeană, pe fondul economiei neperformante și a înregistrărilor privind respectarea drepturilor omului, cu mențiunea că rămâne în continuare eligibilă.

Progrese semnificative în acest sens au fost înregistrate însă în timp, Consiliul European de la Helsinki din 1999 menținând declarația conform căreia Turcia poate candida la UE pe aceleași baze ca oricare alte state candidate, prin îndeplinirea criteriilor de la Copenhaga. În 2002 se confirmă declarația, avansându-se ideea începerii negocierilor de preaderare, dacă Consiliul consideră că în decembrie 2004 aceste criterii politice sunt îndeplinite. Reformele politice inițiate de guvernul Erdogan au continuat, fiind ratificat cel de-al 6-lea protocol al Convenției Europene privind Drepturile Omului, și semnat cel de-al 13-lea protocol, privind abolirea pedepsei cu moartea. De asemenea, s-au înregistrat progrese în ceea ce privește minoritatea kurdă și în special aspectele legate de învățarea și folosirea limbii kurde.

Având în vedere toate acestea, în 2005, în data de 3 octombrie, s-a semnat începerea negocierilor de aderare, cu recomandări ale Comisiei asupra perspectivelor financiare ale Turciei.

De altfel, începerea negocierilor de aderare poate fi considerat cel mai important eveniment al anului 2005 pentru Turcia, nu doar din punct de vedere al relațiilor europene, dar și pentru rolul său în regiunea Orientului Mijlociu și a Asiei Centrale. O Turcie care este deja membru al NATO, devenită membru UE, ar putea fi un actor important în stabilitatea și securitatea acestor regiuni, dispunând de instrumentele și tradiția necesară asumării acestui rol. Rolul de actor important în regiune al Turciei poate fi concurat doar de cel al Iranului, binecunoscută fiind concurența în ceea ce privește influența, cel puțin culturală, pe care fiecare dintre aceste două state doresc să o manifeste în regiunile anterior menționate. Vechile aspecte ce țin de religie, secularismul turc versus islamul shiia al Iranului, sprijinul Azerbaidjanului de către Turcia în conflictul cu Armenia, aspecte interne și

transnaționale ale naționalismului kurd, și problema grupărilor islamiste.

Comparând, însă, aspectele demografice europene (o populație îmbătrânită la care se adaugă nevoia de forță de muncă, deficitară la nivelul Europei Occidentale într-o serie de domenii de activitate) cu cele ale Turciei (*vezi tabelul nr. 2*), suntem de părere că Turcia se va bucura mai degrabă de un aviz favorabil în privința accederii sale în UE.

Tabelul nr. 2. Structura demografică a Turciei

Segmente de vârstă	Bărbați	Femei	Total
0-14	8.937.515	8.608.375	24%
15-64	25.030.793	24.253.312	68,6%
65 și peste	2.307.236	2.755.576	7%

În loc de concluzie, vom menționa, în final, pe scurt, câteva idei ce se desprind din analiza noastră.

Prezența masivă a musulmanilor în Europa actuală se datorează în principal afluxului de muncitori și în general al altor imigranți din Orientul Mijlociu și alte foste teritorii coloniale europene din Africa, Asia și Caraibe. Statele de origine au fost, în principal: Turcia, Maroc, Algeria și Tunisia,

răspândirea lor pe teritoriul statelor Europei Occidentale neavând un caracter echilibrat, proporțiile depinzând în mare măsură de condițiile politico-economice sau istorice ale perioadei. Franța, Belgia, Olanda, Țările Nordice, în general, și Germania, în special, dovedind în acei ani o nevoie acută de forță de muncă, deficitară pe plan local în anumite domenii. Astfel, Germania deține un procent însemnat de comunități musulmane a căror origine stă în perioada de atragere a forței de muncă, imigranții acelei perioade fiind în majoritate etnici turci și kurzi, în timp ce în Belgia, Olanda și Franța aceștia au fost în majoritate originari din Maroc.

În cercetarea noastră am identificat încă o categorie aparte de musulmani, care poate fi regăsită în Europa de Est, cu precădere în Albania, Bosnia-Herțegovina, Kosovo, Bulgaria și, într-un număr mai restrâns, în Grecia și România. Comparând cele două categorii identificate, putem observa un fapt mai puțin obișnuit: în ciuda faptului că în sud-estul Europei comunitățile musulmane sunt localizate în zonă dinainte de prăbușirea Imperiului Otoman, și sunt mai bine integrați în comunitățile naționale ale diverselor state-gazdă. Din punct de vedere numeric, însă, sunt surclasate de către comunitățile musulmane din Europa Occidentală (aproximativ 3/4 din numărul total al musulmanilor fiind aflați în partea occidentală a continentului), în ciuda faptului că aceștia sunt, în cele mai multe cazuri, imigranți la prima sau a doua generație în Europa.

Procedând în continuare prin comparație, am putut identifica caracteristici deosebite ale comunităților musulmane din Europa. Acestea nu diferențiază doar comunitățile musulmanilor din Europa Occidentală față de cele ale musulmanilor din Balcani, ci, și între ele, ca entități aflate în mod separat, pe teritoriul unor state diferite ale UE care aplică, fiecare în parte, politici diferite pentru comunitățile de musulmani găzduite. Formarea dispartată a comunităților musulmane pe teritoriul unor state-națiuni diferite a influențat

deci, recunoașterea diferită cronologic, cât și spațial a unor drepturi, ceea ce a condus la evoluții diferite ale comunităților musulmane respective:

Sprijinul financiar acordat de către stat comunităților musulmane poate constitui un indicator al gradului de recunoaștere al acestor comunități în Marea Britanie, Germania și Franța

		Marea Britanie	Germania	Franța
Moschei	Pentru loc de rugăciune	Nu	Nu	Nu
	Pentru furnizare servicii sociale și culturale	Da	Rar	Rar
Educație	Învățătura Islamică în școli publice	Da	Rar	Nu
	Existența școlilor islamice private	Da	Rar	Nu
Gradul de recunoaștere		Maxim	Mediu	Minim

Sursa: Berta Álvarez-Miranda, *Muslim Communities in Europe, Policies Regarding Islamic Practice and Education in Britain, Germany and France*, Complutense University, Madrid May 2006

Putem afirma, deci, faptul că, în totalitatea lor, comunitățile musulmane din Europa/UE nu formează un grup compact³³, coerent, referindu-ne aici nu doar la spațiul geografic, ci și la politicile de integrare aplicate de către statele membre UE ce le găzduiesc, dar și la backgroundul cultural,

³³ Despre notele caracteristice locale legate de spațiul în care s-a instalat islamul, J. Jomier, afirma în *L'islam aux multiples aspects*, Kinsasha, 1982, p.37: „Islamul este o apă limpede, cu proprietăți bine determinate și care este aceeași pretutindeni. Dar solul pe care această apă curge este foarte variat. Astfel, în fiecare caz, apa va lua culoarea pietrelor, a nisipului, a pământului care îi este albie”

etnic și național al fiecăreia. Stabilite în state naționale diferite, fiecare și-a creat propriile asociații, organizații, și-au construit propriile moschei. Evident, liniile de demarcație etnică sau naționale nu au constituit singurele surse de diferențiere, ci și modul de interpretare a învățăturilor islamice, de factură moderată sau strictă.

Pe termen mediu și lung, așa cum reiese și din datele prezentate, semnificația politică a factorului musulman în Europa va fi evidentă în politica internă a statelor. În general, influența comunităților musulmane asupra evoluției societății europene ar putea fi resimțită, în mare măsură, după modul în care acestea se vor implica în procesul electoral, după numărul de partide politice care vor include musulmani în rândurile lor și vor promova politici de integrare a acestora în programele lor și după rolul economic pe care îl vor avea.

Una dintre posibilele soluții ar putea fi aceea a unei abordări locale eficiente pe termen scurt, prin implementarea unor proiecte la nivel național, regional și global, după însușirea lecțiilor învățate din experiențele locale. Astfel, actuala stare de divizare între creștini și musulmani din Europa poate fi depășită prin dezvoltarea unei „societăți inclusive, cu spațiu pentru un tip European de Islam”³⁴ sau „o identitate hibridă euro-islamică”³⁵, de asemenea pe termen scurt, suntem de părere că factorii decizionali trebuie să acorde o atenție deosebită impactului pe care îl au mai degrabă problemele de politică externă asupra comunităților musulmane din Europa, în special acelea relaționate cu Umma (comunitatea universală a musulmanilor) sau cu *dar-al-islam* (teritoriul păcii, al Islamului). Manifestațiile ce s-au desfășurat la Londra în anul

³⁴ Robert J. Pauly Jr., *Islam in Europe; Integration or Marginalization*, Ashgate Publishing, Ltd., 2004, p. 6, 142,130.

³⁵ Ibidem.

2003³⁶ au intrat în istorie drept cel mai de amploare protest de pe teritoriul britanic, un milion de manifestanți demonstrând atunci împotriva atacării Irakului și în sprijinul Teritoriilor Palestiniene, iar ecourile controverselor declanșate la nivel internațional de caricaturile Profetului (publicate în anul 2005 de către ziarul danez *JyllandsPosten* din data de 30.09) nu s-au stins încă, o parte a acestora fiind preluate și republicate de mai multe ziare din Danemarca în luna februarie a anului 2008.

Nu în ultimul rând, trebuie amintit că Europa se învecinează cu numeroase state cu populație musulmană majoritară sau cu procente minoritare semnificative de musulmani, ceea ce are drept consecință definirea politicilor de securitate națională și externă, într-o măsură destul de însemnată, în funcție de distanța din ce în ce mai apropiată ce o separă de lumea islamică, așa cum reiese și din inițiativa politicii de vecinătate a UE. Tensiunile, crizele și conflictele din lumea islamică a Orientului Apropiat și Mijlociu³⁷ își pot găsi ușor rezonanțe în interiorul comunităților musulmane de pe teritoriul Europei³⁸; provocările valurilor imigraționiste, terorismul promovat de mișcările și grupările islamiste, probleme privind armele de distrugere în masă, toate acestea coroborate cu dependența de resurse energetice³⁹ a Europei,

³⁶ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/2765041.stm>, www.independent.co.uk/news/uk/home-news/london-protest-we-still-hope-to-sway-people-to-stop-this-war-snowballing-592097.html, www.commondreams.org/headlines/04/10/17-04.htm

³⁷ *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on strengthening the European Neighbourhood Policy*, Commission of The European Communities, Brussels, 4 December 2006, p.9, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_726_en.pdf

³⁸ Sara Silvestri, *EU relations with Islam in the Context of the EMP's Cultural Dialogue*, în *Mediterranean Politics*, vol.10, Nr.3, noiembrie 2005; p.385.

³⁹ Cristian Băhăreanu, *Resurse energetice, crize și conflicte*, Editura Militară, 2008, pp 122, 232-233; www.eurotopics.net/en/magazin/wirtschaft-verteilerseite-neu/gas_pipelines_2007_06/debatte_pipelines; www.henryjacksonsociety.org/cms/hamiercollectionitems/HJS%20Strategic%20Briefing%20-%20Europe%27s%20Energy%20Dependency%20Risk.pdf

dezvăluie o imagine extrem de complexă a comunităților musulmane europene, și mai ales, a statelor europene⁴⁰ indiferent de apartenența acestora la UE.

⁴⁰ Geoffrey Kemp, *Europe's Middle East Challenges*, în *The Washington Quarterly* 27, nr.1 (winter 2003-2004) pp.163-177.

CONCLUZII

Procesul de extindere europeană poate dezvălui noi probleme ascunse, în special în domeniul normării legislative a fenomenului religios, dat fiind că atât între țările membre, cât și candidate la admitere, sunt nu numai câteva state ortodoxe, dar și Turcia, o țară islamică ce a ales să devină membru cu drepturi depline a Uniunii Europene (deși dezbaterile despre posibilitatea aderării Turciei la Uniunea Europeană este una mult mai complicată și pe mai multe niveluri). Mai mult, toate aceste țări au afinitățile lor culturale și istorice, iar în plus, formează un bloc cu o cultură europeană cu totul diferită, care poate fi, în multe aspecte, diferențiată de evoluția părții vestice a continentului – lăsând la o parte parametrii economici și istoria politică de comunism/socialism a ultimelor cinci decenii.

Putem afirma cu certitudine că nu există un model european al relației religie – stat. Acest tip de relație nu poate fi identificat într-o formă omogenă, existând diferențe de la un stat la altul. Comună este, însă, tendința de realizare a libertății religioase, independența reciprocă a religiei și statului, combinate însă cu cooperarea și sprijinul reciproc.

Nu există un sistem legislativ unificat cu privire la relația religie – stat în Europa, cu toate că, datorită extinderii Uniunii Europene, legislația europeană capătă o importanță din ce în ce mai mare pentru toate statele membre. De asemenea, în ceea ce privește relația religie-stat, un rol major îl are Convenția Europeană a Drepturilor Omului, cu precizarea că aria de aplicabilitate nu este constituită doar de spațiul țărilor membre UE, ci și al tuturor celorlalte care fac parte din Consiliul Europei.

Totodată, credem că viitorul Europei depinde în mare măsură de felul în care reușesc să coexiste culturile și religiile în interiorul Uniunii Europene și în regiunile învecinate acesteia, în special cele ale lumii arabe și lumii islamice, în urma analizei noastre putându-se concluziona că prezența

islamului în Europa influențează evoluția construcției europene într-o serie de domenii majore:

- demografic, prin efectul de creștere înregistrat în rândul comunităților musulmane din Europa de Vest, în general, și din Franța, Germania și UK, în special;
- prin consecințele marginalizării musulmanilor, cu impact asupra securității naționale și regionale în Europa Occidentală, și nu numai, după 11 septembrie 2001;
- asupra actualelor procese și proiecte de dezvoltare ale UE (dezbaterile privind statutul de viitor membru UE al Turciei);
- prin potențiala corelație dintre vizibilitatea din ce în ce mai crescută a Islamului în Europa și intensificarea activității partidelor de dreapta pe întregul continent;
- asupra relației, mai largită, prin translatare, dintre problema Islamului în Europa, Islamul și Europa și Islamul și Occidentul.

Concluzionând, suntem de părere că soluțiile avute în vedere sau recomandabile pentru depășirea oricăror provocări, de natură religioasă, își pot găsi sursa în cunoașterea religiilor, a mișcărilor și grupurilor religioase, o mai mare atenție acordată conținutului acestora și a evoluției lor, în paralel cu încurajarea dialogului intercultural și ecumenic, care să nu însemne ignorarea diferențelor sau renunțarea la propriile valori ori credințe, ci deschidere către diversitate, toleranță și colaborare.

Identificarea acestor soluții sunt cu atât mai mult necesare cu cât, în opinia noastră, fenomenul militar este într-un proces de continuă adaptare pe măsură ce misiunile armatei se desfășoară în medii din ce în ce mai complexe din punct de vedere cultural, nu doar religios ci și etnic, iar evoluțiile actuale ale mediului de securitate impun ca planificările strategice să ia din ce în ce mai mult și mai detaliat în considerare influența factorilor religios și etnic atât în ce privește vulnerabilitățile, riscurile, amenințările și pericolul cât și oportunitățile deschise

de acestea pentru asigurarea succesului misiunilor încredințate. Concluzia noastră este sprijinită și de lecția istorică a ultimelor decenii, care a demonstrat ca dimensiunea religioasă a profilului uman influențează comportamentul individului sau comunităților în diferite grade, care, de cele mai multe ori, s-au măsurat pe scara violențelor sângeroase. Acceptarea, rezistența sau refuzul indivizilor, angajarea sau indiferența, militantismul sau antimilitantismul sau, cu alte cuvinte, sentimentele care pot exprima percepția relației cu divinitatea, pot declanșa energii care nu întotdeauna facilitează funcția de mediere, în relațiile interumane, a politicului.

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE „CAROL I”

Redactor: Corina VLADU
Tehnoredactor: Mirela ATANASIU

Bun de tipar: 08.05.2008

Hârtie: A3
Coli tipar: 3,125

Format: A5
Coli editură: 1,5625

Lucrarea conține 50 de pagini
Tipografia Universității Naționale de Apărare „Carol I”

CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

Șoseaua Pandurilor, nr. 68-72, sector 5, București
Telefon: (021) 319.56.49, Fax: (021) 319.55.93
E-mail: cssas@unap.ro, Site: <http://cssas.unap.ro>

B. 0162/801/2009

C.234/2009